

verbod midden juni op: binnen een maand vielen in Duitsland bij straatgevechten tussen nationaal-socialisten en communisten bijna 100 doden en meer dan 1100 gewonden. Rijkskanselier von Papen maakte van die wanorde gebruik om, nadat op zondag 17 juli een als provocatie bedoelde optocht van NSDAP'ers in het 'rode' Altona, een voorstad van Hamburg, aan 19 mensen het leven gekost had, de Pruisische regering af te zetten en zichzelf als *Reichskommissar* met de uitvoerende macht te belasten. De Pruisische minister-president, de sociaal-democraat Carl Severing, die verklaard had, slechts voor geweld te zullen wijken, beperkte zich tot een klacht bij het *Staatsgerichtshof*. Het Pruisisch bestuurs- en politie-apparaat werd in de hogere regionen van sociaal-democraten 'gezuiverd' en in de rijen van deze sterkste partij die zich nog met de republiek van Weimar verbonden voelde, grepen twijfel en demoralisatie om zich heen.

Von Papen wist zich tot midden november te handhaven. Bij de algemene verkiezingen van 31 juli werd de NSDAP met ruim 37 % van de stemmen de sterkste partij; ze had evenwel sinds de presidentsverkiezingen van april geen winst geboekt. Op 5 november wéér verkiezingen voor een nieuwe rijksdag; nu boekte zij verlies: twee miljoen stemmen minder. Zou Hitlers opmars dan toch gestuit worden? Een eensgezinde coalitie van tegenstanders had hem te elfder ure de voet dwars kunnen zetten, maar die tegenstanders, aangevallen aan beide flanken (de communisten hadden belangrijk gewonnen), ontbrak het aan zelfvertrouwen, aan visie, aan staatkundige moed, aan leidersfiguren. Midden november trad von Papen af: hij bleek in de rijksdag slechts een minieme aanhang te bezitten. Twee weken lang had Duitsland geen eerste minister. Von Schleicher die begin december het rijkskanselierschap aanvaardde, ondernam een sluwe poging, de door Gregor Strasser geleide 'linkervleugel' van de NSDAP los te weken (Gregor's broer Otto had de partij in '25 vaarwel gezegd) – het kostte Hitler weinig moeite, die poging te verijdelen. Dat betekende dat von Schleicher zijn wezenlijke steun moest vinden in de persoon van president Hindenburg die meer dan eens verklaard had, Hitler (*'diesen österreichischen Gefreiten'*) nimmer als rijkskanselier te zullen aanvaarden.

Met Hitler had von Papen inmiddels contact gezocht; de fatale maand januari '33 werd gevuld met pogingen om enerzijds een voor de president aanvaardbare coalitie van NSDAP'ers en *Deutsch-Nationalen*, aangevuld met rechtse z.g. partijlozen, voor te bereiden, anderzijds de nu wel nagenoeg geheel verkalkte Hindenburg over zijn laatste aarzelingen heen te helpen. Dat von Schleicher de situatie niet redden kon, was eind januari duidelijk geworden. Door Hindenburg in de steek gelaten, trad hij op de 28ste af. Zowaar werd von Papen tot informateur benoemd; die had de lijst met de